

INNOVATSION RIVOJLANISH SHAROITIDA KORXONALARNING ISHLAB CHIQRISH FAOLIYATINI OPTIMALLASHTIRISH MODELII

Ismatov Utkir Rustamovich

SamISI

Oliy matematika kafedrası assistenti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada korxonalarining ishlab chiqarish faoliyatini optimallashtirish masalasi o'rganilgan.*

АННОТАЦИЯ: *В данной статье рассматривается вопрос оптимизации производственной деятельности предприятий.*

Abstract: *This article discusses the issue of optimizing the production activities of enterprises.*

Kalit so'zlar: *Korxonalar, ishlab chiqarish, resurslar, daromad, xarajat, optimallashtirish, funktsiya.*

Ключевые слова: *Предприятие, производство, ресурс, доход, затраты, оптимизация, функция.*

Key words: *Enterprise, production, resource, income, costs, optimization, function.*

Ishlab chiqarish firmasi bir xil yoki doimiy strukturadagi bir necha xil mahsulot ishlab chiqarmoqda deb faraz qilamiz. Unda firmaning tovar mahsuloti X deb qabul qilinadi.

a) Mahsulot ishlab chiqarish uchun firma jonli mehnat L (yillik ishchilar soni yoki kishi-soatlar miqdori) vositalari K (asosiy ishlab chiqarish fondlari) va buyumlashgan mehnat va mehnat buyumlari M (ishlatiladigan yillik yoqilg'i, xom-ashyo, materiallar, jixozlar va xokazo).

Har bir agregatlashgan resurs turlari (mehnat, fondlar va materiallar) bir necha xillarga ajraladi (har xil toifadagi mehnat, turli uskunalar). Vektor-ustun $x=(x_1, \dots, x_n)$ bilan resurslar sarfini belgilaymiz. Unda firmaning texnologiyasi resurslar sarfi va mahsulot miqdorining bog'liqligini ifodalovchi ishlab chiqarish funksiyasi bilan tasvirlanadi:

$$X = f(x) \quad (1)$$

$F(x)$ ikki marta differensialini topish mumkin bo'lgan uzluksiz, neoklassik funktsiya deb qabul qilinadi va uning ikkinchi hosilasi matrisasi manfiy.

Agar mahsulot bahosi r va j resurs birligining bahosi $w=1, \dots, n$, bo'lsa xarajatlar vektori quyidagicha yoziladi va foyda topiladi.

$$P(x) = p F(x) - wx \quad (2)$$

bunda: $w = (w_1, w_2, \dots, w_n)$ - resurslar bahosi vektor-qatori.

Resurslar bahosi tabiiy va aniq mazmunga ega agar x_j - muayyan malakadagi ishchilarning o'rtacha yillik soni, va w_j - bir kishiga to'g'ri keladigan yillik ish xaqi; agar x_j - sotib olingan materiallar (yoqilg'i energiya va x.k.), unda w_j - ushbu materialning

sotib olish bahosi. Agar x_j -ishlab chiqarish fondlari, unda w_j - fondlarning yillik ijara summasi yoki fondlarni ta'mirlash harajati.

b) Bunda $R=pX=pF(x)$ - firmaning yillik mahsuloti yoki yillik daromadi $C=wx$ -ishlab chiqarish harajatlari yoki resurslarning yillik sarfi.

Jalb etiladigan resurslar hajmiga boshqa omillar ta'sir etmasa, foydani maksimalashtirish quyidagicha yoziladi:

$$\max_{\{x \geq 0\}} [pF(x) - wx] \quad (3)$$

Bu chiziqsiz masala bo'lib n -manfiy bo'lmagan yechimlarga ega: $x \geq 0$, masalani yechish uchun Kun-Takker sharti qo'llaniladi:

$$\begin{aligned} \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial x} &= p \frac{\partial F}{\partial x} - w \leq 0 \\ \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial x} x &= \left(p \frac{\partial F}{\partial x} - w \right) \cdot x = 0 \end{aligned} \quad (4)$$

Agar optimal yechimda resurslar ishlatilsa $x^* > 0$, unda (4) shart quyidagicha yoziladi:

$$(5)$$

yoki

optimal nuqtada resurs birligiga to'g'ri keladigan so'nggi mahsulot bahoga teng bo'ladi.

v) Ishlab chiqarish harajatlari o'zgarmagan holda mahsulot miqdorini maksimalashtirish quyidagicha yoziladi:

$$(6)$$

Bu masala chiziqsiz dasturlashning bir chizikli chekligi bor o'zgaruvchilar masalasidir. Nazariyaga amal qilgan holda Lagranjning funksiyasini tuzamiz:

Keyinchalik o'zgaruvchilar manfiy bo'lmagan holda maksimal qiymatni topamiz. Buning uchun Kun-Takker shartini bajaramiz.

$$(7)$$

Ko'rinishicha (7) shart (4) shart bilan mos keladi.

Firmalar faoliyatini optimallashtirishga doir misol. Bir xil mahsulot ishlab chiqaruvchi firmaning Kobba-Duglas funksiyasi. Fondlarni ijarasi va ish haqi uchun 150 ming so'm ajratilgan bo'lsa mahsulot miqdorini maksimalashtiring (fondlar birligi ijarasi $w_K = 5000$ ish haqi $w_L = 10000$)

Optimal nuqtada fond va ish kuchining so'nggi almashinuv chegarasini topilsin.

Yechish. Ma'lumki $F(0,L)=F(K,0)$, demak optimal yechimda $K^* > 0, L^* > 0$ Shuning uchun (7) shart quyidagicha bo'ladi:

$$(8)$$

yoki bizning misolimizda

Birinchi tenglamani ikkinchiga bo'lib, topamiz:

Uni quyidagi shartga quyib $w_k K^* + w_l L^* = 150$, topamiz:

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Shodiyev T.Sh. va boshqalar. Iqtisodiy-matematik usullar va modellar. O'quv qo'llanma. -T.: TDIU, 2010. - 297 b.
2. Fomin G.P. Matematicheskiye metodi i modeli v kommercheskoy deyatelnosti. Uchebnik. -M.: INFRA-M, 2009. - 395 s.
3. Shapkin A.S. Matematicheskiye metodi i modeli issledovaniya operatsiy. Uchebnoye posobiye. -M.: Dashkov i K., 2009. - 361 s.
4. Abdullayev O.M., Ismoilov A.A., Ishnazarov A.I. Iqtisodiy-matematik usullar. O'quv qo'llanma. -T.: TDIU, 2007. - 195 b.